

NOTA TRADUCĂTORULUI

Autorul. Elemente bio-bibliografice. Prin felul în care s-a desfășurat activitatea sa și prin felul în care a gândit, Arsène Darmesteter (1846-1888) a fost unul dintre oamenii de știință reprezentativi pentru a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Începându-și instrucția cu temeinice studii rabinice și continuînd-o cu studiul filologic și istoric al limbilor greacă, latină, franceză, eruditul și filologul francez dobîndește deschiderea dată de studiul cărților sacre și al învățăturilor acestora, cercetate sub aspect teologic, filozofic, lingvistico-filologic. Această viziune se definește și amplifică după ce – ca mulți alți gânditori ai veacului al XIX-lea – este cucerit de spiritul științific al vremii, de noile metode și teorii, și se îndreaptă către lingvistica diacronică, cercetată din perspectiva scientistă a vremii sale, în special aceea a științelor naturale. Elev al lui Gaston Paris, profesor de limbă franceză veche și de literatură la Sorbona, Arsène Darmesteter elaborează lucrări care – prin conținut, prin ideile care constituie și susțin viziunea sa filozofică, precum și prin metodele de cercetare a temei și de elaborare a scrierilor – arată o atentă preocupare către conectarea diferitelor

științe, spre a contribui la crearea viziunii integrate pe care mărețul secol XIX se străduia să o elaboreze.

Scierea *La vie des mots* nu constituie rezultatul prim al unor observații, ci o sinteză a unor cercetări îndelungate, efectuate de-a lungul timpului și rodind multiplu [începînd cu *Traité de la formation des mots composés dans la langue française, comparée aux autres langues romanes et au latin*, (1873), trecînd prin teza sa de doctorat, *De la Création actuelle de mots nouveaux dans la langue française et des lois qui la régissent* (1877) și, desigur, încheind cu *Dictionnaire général de la langue française* (1895-1900), elaborat împreună cu Adolphe Hatzfeld și Antoine Thomas]. Lucrul acesta se observă ușor mai cu seamă dacă privim la modalitatea în care se constituie aparatul ilustrativ și interpretativ, cu referire la metonimie, sinecdocă, metaforă și catacreză, de pildă, profunzimea de conținut și a reflecției fiind evidentă, dincolo de chiar trimiterele autorului, care indică sursele exemplilor. Modalitatea globală și integrată în care s-a desfășurat activitatea sa științifică își arată roadele nu doar la nivelul calității roadelor sale, ci și dacă îi urmărim metoda de cercetare.

În lingvistica românească, există o lucrare asemănătoare, aceea a lui Lazăr Șăineanu, *Încercare asupra semasiologiei limbei române*, apărută în 1887, din păcate încă rămasă neegalată. Mult mai detaliată decît lucrarea lui Darmesteter, aceasta are virtutea de a se constitui într-o cercetare de semasiologie

specială asupra limbii române, fiind nuanțată și decurgînd din capacități intuitive deosebite, reflecții profunde și echilibrate, o temeinică documentare. Deși este scrisă din perspectiva epocii, lucrarea lui Șăineanu este a unui lingvist care nu pune la contribuție științele naturale ale vremii sale decît cel, mult, prin unele metafore calificative și explicative.

Omul de știință. Încă din *Prefața* de la prima ediție (din 1887, ediția pe care am tradus-o aici fiind cea de-a cincea, din 1895), A. Darmesteter arată limpede că lucrarea aceasta nu constituie un studiu asupra variațiilor pe care le pot cunoaște cuvintele la nivelul semnificațiilor, ci un studiu filozofic al procedeelelor logice, al cauzelor psihologice și lingvistice care animă evoluția sensului. Din perspectiva autorului, istoria cuvintelor pe care o întreprinde este doar realitatea observată, scopul ultim al cercetării fiind dobîndirea unor cunoștințe esențiale și superioare, înțelegerea – cu ajutorul principiilor cunoașterii din vremea sa, care guvernează analiza materialului selectat pentru această cercetare – modalităților complexe în care funcționează limba, punînd la lucru datele, instrumentele și metodele altor științe, totul spre a obține apropierea, cu încă un pas, de realitatea profundă. Avînd o înaltă conștiință de cercetător și înțelegînd pe deplin că s-ar fi cuvenit ca un astfel de studiu să cuprindă un grup de limbi naturale, iar nu doar una singură, Arsène Darmesteter arată totodată că acest început trebuie să fie plin de prudență, să aibă lămurit în față

doar o porțiune pe care cercetătorul o poate lesne stăpîni, fiind un soi de exersare a instrumentelor și a conceptelor folosite, pentru o corectă corelare a datelor și o lesnicioasă verificare a rezultatelor. Autorul înlătură tentația sintezelor vaste subliniind că acestea trebuie să urmeze unor cercetări analitice aprofundate. Conform concepției sfîrșitului de secol XIX, rezultate ca urmare a corectării erorilor pe care, alături de filozofie, le făcuse lingvistica lăsîndu-se antrenată în căutarea originii limbajului uman și, în general, a cauzelor primare, A. Darmesteter ne învață astfel că travaliul științific trebuie să se scuture de tentațiile totalizatoare, de instinctul de a cunoaște și de a stăpîni totul și dintr-o dată, singura cale adevărată către cunoaștere fiind aceea treptată, succesivă, în chipul naturii, prin care lucrurile și procesele se dezvăluie treptat cunoașterii umane, soluția realista fiind efortul conjugat al indivizilor și al generațiilor, precum în orice proces alethic, maieutic sau creator.

Aceași privire analitică duce la înțelegerea unei alte dominante atitudinale. Uneori, autorul pare a-și scoate în evidență propriile realizări, alteori pare a manifesta o falsă modestie. Corecta înțelegere a faptelor arată că acest comportament este semnul conștiinței valorii, în cadrul unei constante autoevaluări obiective, cu simțul ierarhiei, în înțelegerea globală a domeniului și a importanței propriiei contribuții. Astfel se indică limpede contemporanilor și urmașilor punctul în care se

află cercetarea și cunoașterea – înțelese ca moment din cadrul unui efort conjugat al generațiilor pe orizontală și pe verticală. Este semnul deplinei umanități, în care efortul nu este reluat la nesfârșit cu ineficiență neîncredere.

Întâlnind în cale probleme de ordin pur științific, de ordin metodologic, împărtășind experiențe sublimate sub forma unor sfaturi și indicând teme, autorul rămîne egal cu sine, nu se abate din cale, ci doar oferă cititorului un model exemplar. Această modalitate și perspectivă de prezentare a lucrurilor, prezentă și la alți autori ai epocii, constituie una dintre trăsăturile rafinate de-a lungul vremii de către oamenii de știință, fiind semnul conștiinței clare a ce este și trebuie să fie o cercetare și textul care o prezintă. Conștient că rezultatele cercetărilor sale – numeroase, cu temeuri solide, avînd grad ridicat de certitudine și organic închegate – sînt departe de a fi lămurit situația, A. Darmesteter oferă doar o schiță ce nu conține toate chestiunile și aspectele temei; totodată, el este conștient că a rezolvat unele aspecte ale acesteia și că a trasat un cadru util pentru cercetări viitoare, lucruri care se aflau în intenția sa, acestea fiind nevoile și posibilitățile reale ale momentului. Astfel, știind bine că problema originii limbajului este extrem de dificil de rezolvat, el o ridică, îi subliniază importanța – în perfect acord cu spiritul epocii și cu modul de a acționa al acelor învățați –, după care, încrezător și dătător de încredere, o încredințează viitorimii, cu speranța nu numai că aceasta va avea mijloacele

necesare de a micșora întunericul și penumbra, dar și că va pricepe care sînt cu adevărat chestiunile și aspectele esențiale și a căror soluționare în sine este în măsură să deschidă calea rezolvării altor probleme importante.

Concepția filozofică și lingvistică. Modul în care A. Darmesteter privește și înțelege lumea este unul darwinist și neopozitivist. El observă și explică o parte a gândirii umane din perspectivă lingvistică, dar în cadrul general al naturii, totul fiind conceput ca unitate primară treptat diferențiată în urma traiului în medii și vecinătăți diferite. El concepe realitatea în dimensiunile ei evolutive, ca fiind sistemică, interacțională, cu funcțiuni ce decurg din propria constituție, în relație cu solicitările mediului, fecundată de câteva principii universale și reproductibilă. Cercetarea lui A. Darmesteter ține seamă de vasta perspectivă deschisă de darwinism, care caută esențele complexe și nuanțate ale realității, dar autorul nu se așează într-una sau mai multe perspective teoretice, ci în punctul care l-ar face să înțeleagă *physis*-ul. De aceea, deși poate fi tentant pentru analist, probabil că ar fi iluzoriu și greșit să cedăm în fața tendinței de a-l cuprinde pe autor, gândirea și ideile sale într-un termen-formulă, reducționismul etichetei denominative nedemonstrînd înțelegerea și cunoașterea, ci doar îngustiimea la care a ajuns să se limiteze cunoașterea obiectului. Strădanțiile lui A. Darmesteter de a-și expune concepția și încercările sale de a suplini slăbiciunile limbii prin metafore – trimițînd la

concepte asupra cărora una dintre cele mai strălucite epoci ale umanității reflectase îndelung și în profunzime –, arată că uzul unor termeni precum *naturalism*, *biologism*, *psihologism*, *pozitivism* sau alții asemenea, cu referire la concepția sa ar obtura-o și ar limita-o.

a) Afirmându-și în mod explicit apartenența conceptuală și de expresie la istoria naturală și la concepția evoluționistă, în concordanță cu spiritul epocii sale, A. Darmesteter consideră că limba este un organism viu, supus evoluției universale, prin variație și selecție. Ca materie sonoră pe care gândirea o transformă pe nesimțite și fără finalitate, sub acțiunea inconștientă a luptei pentru existență și a selecției naturale, organismul viu – limba – se află într-o perpetuă evoluție, dată de echilibrul relativ și de concurența dintre o forță conservatoare și una revoluționară. Acest aspect grevează epocile în mod progresiv, proporțional cu amplitudinea spațiului de comunicare și cu viteza de circulație a acesteia. Deși echilibrul dintre stabilitate și variabilitate este unul natural, el tinde să torsioneze organismul peste limitele suportabile, forțele conservatoare tinzând către păstrarea *statu quo*-ului, cele „revoluționare” tinzând să impună schimbarea ca pe o realitate perpetuă, într-o dinamică nestăvilită, care nu mai dă loc fireștilor sedimentări. Întrucât variabilitatea naturală este în mod firesc destul de mare, cei care ar trebui să domine sînt factorii stabilizatori, acțiunea lor continuă fiind necesară și asigurînd evoluția naturală a

sistemului. În plus, orice tendință de a restabili un echilibru afectat de variabilitate nu duce la revenirea la echilibrul anterior, ci la refacerea acestuia pe o altă treaptă evolutivă. Simpla acțiune a individului generează variabilitate, această presiune fiind gestionată de forțele stabilizatoare. În condițiile, însă, ale presiunilor venite dinspre mediu, dinspre comunitățile tot mai mari de indivizi (ca urmare a acțiunii puternice a civilizației asupra lor) factorii prin care se produce stabilizarea (**naturali**: acțiunea civilizației, respectul pentru tradiție, supravegherea limbajului copiilor, tendința către un limbaj ales și standardizare, bunul simț înnăscut; **culturali**: urmarea modelelor constituite de textele sacre și de cele literare, cultivarea gândirii și a oamenilor de calitate) slăbesc tot mai mult, nemaiavînd forța de a aduce și păstra vremelnice echilibrul. În acest caz, dimpotrivă, forța „revoluționară” începe să acționeze singură și continuu, singurul lucru și fapt care conferă și asigură existență reală oricărei entități – echilibrul stabil – dispărînd, cu consecințe asupra identității organismului.

Rezultat al tensiunii evolutive, jocul dintre stabilitate și variabilitate, dintre prezervare și inovație, reflectă nevoile interne ale organismului în raport cu sine și cu mediul, precum și pe cele externe ale sale, în raport cu contextul în care există și funcționează, fiind unul adaptativ. Atît pentru organism, cît și pentru structura complexă din care acesta face parte, acest joc trebuie să fie unul rezonabil, înclinînd ușor în favoarea celei

dintii forțe, viața și sănătatea limbii decurgînd din urmarea cît mai reticentă a forței inovatoare. Cea din urmă este precum oxigenul, asigurînd combustia necesară întreținerii existenței și devenirii, cea dintii este precum carbonul, asigurînd dăinuirea ca atare a țesăturii organice ce constituie orice ființare. Tendința lor firească este egoistă, însă doar pentru a crea tensiunea de care are nevoie existența în evoluție, ambele fiind necesare și complementare, nici una netrebuind exclusă, nici una netrebuind să prevaleze. Aceste două posibilități sînt mai degrabă teoretice, pericolul real nevenind din hipertrofierea naturală sau din feed-back-ul pozitiv al uneia dintre forțe sau tendințe, ci din parazitarea oricăreia dintre acestea de factorii sau elementele care, în esență, nu sînt nici una nici alta, ci doar elemente mimetice.

În acest context, este dificil de arătat dacă soluția existenței echilibrate stă în implicarea rațiunii sau în urmarea naturii. Socotind omul ca pe o ființă naturală ale cărei produse și subproduse aparțin aceleiași naturi – chiar dacă uneori acționînd pe baza înțelegerii și conștientizării proceselor, lucrurilor și a relațiilor, în virtutea unor finalități și pe calea unor planuri raționate – cam în aceeași perioadă cu A. Darmesteter și din aceeași perspectivă, A. Philippide observa cum hybrica vietate umană își clamează rațiunea, dar acționează pur instinctual și pe baza unor calcule secundare. Redăm mai jos acest gînd, nu atît pentru că a fost alungat cu un gest de neplăcere, cît pentru că el ar trebui reținut:

„Omul, cu toată parada pe care o face despre puterea de hotărîre a voinții sale, lucrează mai mult orbește, împins pe de o parte de obiceiuri moștenite, iar pe de alta de acțiunea mediului înconjurător, și manifestările vieții sale în mare parte sînt produsul fatal al unor tendințe oarbe, despre care el nu-șă socoteală. Cîteodată însă aceste tendințe se opresc mai mult în evoluția lor către realizare, nu trec fără să dea minții vreme a se gîndi asupra lor, se expun oarecum privirii judecării omului și așteaptă pare că de la aceasta hotărîrea realizării ori nerealizării lor. Dar este numai o înșălare, un joc făcut de natura cea nesfîrșită și neînduplecată în scopurile sale cu slăbiciunea ființii noastre. În realitate se cumpănesc între ele tendințele până cînd cea mai puternică dovedește, în aparență noi credem că am ales și numim acest miraj voință. Omului îi este dat să întrevadă o parte din natură, dar cît despre puterea lui de a contribui la mersul aceștia prin liberă hotărîre, ea este numai închipuirea unei ființe prea încrezătoare în ea însășă. Încrederea prea mare în noi ne-a făcut să scornim multe neadevăruri, noi am făcut pe D-zău după chipul și asemănarea noastră, apoi prin cîteva silogisme l-am zvîrlit în neexistență ca pe ceva netrebnic – nu ne sîntem oare noi oamenii de ajuns pentru noi înșine? – am făcut din frumoasa zidire a crierului nostru centrul universului, am pus stelele să ne lumineze și soarele să ne încălzească ca pe un odor fără preț, apoi cînd granițele s-au întins nu atît prin judecata, cît prin modestia cîtorva oameni, și pămîntul cu omul său cu tot a căzut ca un grăunte de năsip pe țărnul cel nemărginit al lumii, noi oamenii am împins centrul numai de la crier

la pîntece și o nouă închiziție s-a născut, care să condamne orice abatere de la închinarea acestui idol. Lumea imensă va trebui să fie numai un cadru la lupta pe care vom da-o pe pămînt pentru poftele stomahului. Orice avînt peste marginile acestui concurs de mîncare și de băutură va fi o prostie și o nelegiuire. Dar asemenea închipuiri au fost și sînt trecătoare. Numai de un prejudițiu nu vrea omul să se dezberă cu orice preț, de acel anume al libertății voiniții sale.

Așa însă, precum noi o înțălegem, voința se amestecă în vorbire. Decît, fiindcă ea însemnează o nesiguranță în alegerea tendințelor, prezența ei probează o pată în mersul cel regulat și bun al forțelor. Lucrurile se scurg după o normă oarecare, nepricepută de om, dar armonizarea complectă cu această normă lipsește. După cum valurile într-un rîu curg rostogolindu-se peste pietre și sînt nevoite din cauza acestor obstacole să-ș întrerupă și să-ș schimbe mersul cel lin, pe care l-ar avea cînd fundul și țărmurile ar fi acoperite de un moale năsip, astfel se scurg, pe semne, în totalitatea lor lucrurile. Lumea merge în sacadări și zigzaguri. Pe terenul psihicului sacadările și zigzagurile sînt reprezentate prin fenomenele voinții. Natura nu este sigură, ea pipăie încă: calea pe care ș-o croiește nu-i plană și ușoară, este oarecum o întrerupere în siguranța dumnezeiască a drumului. Pentru aceea omul, căruia dacă nu-i e dată puterea de a hotărî, îi este acordată aceea de a înțălege ceva, poate însuș, cu slaba sa judecată, să descopere lipsurile voinții. Cine se poate lăuda că a găsit greșeli în lumea din afară

de voința noastră?” (A. Philippide, *Principii de istoria limbii*, p. 171-172).

b) Pentru A. Darmesteter, ca pentru mulți lingviști de dinaintea sa și de după el, între limbă și gândire există o strînsă relație de interdeterminare, limbile reflectînd habitudinile mentalitare, spirituale și psihologice ale popoarelor. Faptul că, uneori, formele vechi se încarcă cu sensuri noi indică influența călăuzitoare și modelatoare pe care spiritul o are asupra limbii, dar și caracterul rezilient al formei, greu abandonabile.

Sub acest aspect sînt semnificative observațiile sumare asupra eufemismului, de unde se înțelege că, de fapt, efectul real al acestui procedeu superficial nu este de „a curăța”, ci de „a murdări”. Întrucît exprimă conceptul, cuvîntul asociat pare a fi vehiculul compromis, iar înlocuirea sa cu un cuvînt necompromis pare a șterge din minte conotațiile neplăcute. În fapt, cea pătată este realitatea exprimată, desigur, din perspectiva conceptuală a comunității. Într-un astfel de caz, efectul real este că și noul cuvînt se compromite, realitatea și conceptul rămînînd aceleași, noul cuvînt nereușind decît, cel mult, să torsioneze nivelul conceptual și să creeze disonanțe atunci cînd termenul și conceptul sînt privite în raporturile lor legitime și intrinseci cu realitatea. Se înțelege de aici că limbajul natural se află dincoace de minciună, distorsiunea neapărînd decît atunci cînd implicarea ființei umane în limbă depășește limitele pe care înseși legile de organizare și de funcționare ale limbii le-au

trasat. Cu alte cuvinte, pervertirea funcțiilor limbii, codificarea acesteia dincolo de marginile permise de realitate și de gândire, adică instrumentalizarea, poate fi un menuet măgulitor pentru cel ce îl stăpânește, dar paralizant și regresiv pentru omenire deoarece, în cele din urmă, distruge atît instrumentul cît și nivelul mental al utilizatorului.

c) A. Darmesteter mai arată că, așa cum biologia este istoria diferențierii prin adaptare la medii diferite, tot astfel limba se supune transformismului, pe care îl consideră a fi legea evoluției limbajului. Lucrul acesta este valabil și dacă privim la ființa umană și la ansamblul comunităților umane – diferitele medii, cu condiționările, presiunile și „hazardul” acestora, generînd diferențe semnificative –, dar și dacă privim la nivelul unei comunități, în cadrul căreia factorilor diferențiatori care acționează li se poate opune mai lesne și în mod mai eficient acțiunea factorilor uniformizatori și unificatori. Sub acest aspect sînt sugestive cele spuse la p. 55-58, unde se vede că autorul concepe realitatea – oricît de segregată la un moment dat – ca decurgînd dintr-o unitate primară, treptat diferențiată în urma traiului în medii și vecinătăți diferite.

Desigur, diferențele dintre limbi reflectă diferențe de gândire cu profunde implicații generatoare de deosebiri critice de ordin cultural-spiritual și mentalitar.

Dacă aceste diferențe nebiologice nu ar conta, probabil că nu ar trebui să conteze nici diferențele induse de gena SRY,

răspunzătoare de inițierea și inducerea diferențierii sexuale la om, sau diferențele genetice infime care determină numeroase boli. Totodată, dar într-un alt plan, nu ar trebui să conteze nici diferențele mai mici de 2% dintre ADN-ul uman și cel al cimpanzeilor sau diferențele extrem de reduse dintre socialitatea primatelor (cimpanzeii bonobo dezvoltând o societate egalitară, cimpanzeii comuni și gorilele una ierarhizată, cu relații complexe și dinamice, oamenii avînd prea puține în plus), ori cea dintre *oikeioprageia* albinelor și cea a oamenilor. Dacă omul diferă de celelalte viețuitoare este pentru că odată, s-a petrecut un mic accident, de care acesta nu a fost răspunzător ori conștient, și care a generat mici consecințe în plan fizico-chimic, apoi biologic, al căror potențial și efect în celelalte planuri a fost semnificativ. Precum se vede, nu cantitatea diferențelor importă, ci calitatea, rolul și consecințele lor; nu cantitatea contează, ci efectul.

O astfel de constatare a realității, însă, nu aduce cu sine și nu obligă la o discuție conexă asupra ierarhizării. În fapt, nu diferența este cea care generează în mod implicit ierarhii, deoarece acestea preced orice diferență, ci ierarhia decurge din simpla existență a două entități, ea fiind întretesută și implicită pentru orice fel de existență.

d) Fiind limba o creație naturală, iar nu o construcție logică și raționată, cauzele schimbării acesteia, atît cele de ordin lingvistic (acțiunea erozivă a legilor fonetice, dinamica siste-

mului, a componentelor și a elementelor sale), cât și cele de ordin extralingvistic (schimbările de la nivelul civilizației, culturii, mentalității, nevoile și descoperirile epocilor), reflectă cu fidelitate direcția forțelor care induc tendințele de echilibrare, și din a căror acțiune decurge schimbarea (evolutivă sau nu).

Din această perspectivă, descriind cu acuratețe și plasticitate parcursul firesc al procesului evolutiv și căile sale, A. Darmesteter prezintă modul în care se nasc, viețuiesc și mor cuvintele. Astfel, spiritul preia o calitate a realității pe care are a o denumi (însă numele nu definește lucrul, ci doar îi amintește imaginea) și desemnează astfel obiectul prin acea calitate a sa. Firește, importantă este relația, aproape anamnetică, iar nu cât de nimerit sau adecvat este semnul în raport cu realitatea (care, în esență, oricum rămîne neștiută, cuvintele fiind interpreți grosieri ai lumii). Acea denumire (printr-o calitate) trezește în spirit imaginea întregă a obiectului. Cu timpul, denumirea ajunge să se elibereze de semnificația etimologică, să capete trăsăturile unei etichete, lucru care poate duce la schimbarea de sens, căci spiritul poate trece de la o idee la alta, printr-un „marș inconștient”. O astfel de funcționare eficientă este în măsură și să degradeze cuvîntul, în cele din urmă ducînd la moartea sa.

„De aici rezultă că *viața cuvintelor* nu este altceva decît mersul *valorii constante* pe care spiritul, în virtutea obișnuinței, o dă acestora în mod regulat, valoare pe care semnele normale o

dau cutărilor imagini sau idei. Cuvintele *se nasc* atunci când spiritul face dintr-un cuvânt nou expresia obișnuită a unei idei, *se dezvoltă* sau *se degradează* atunci când spiritul atașează cu regularitate unuia și aceluiași cuvânt un grup mai întins sau mai restrâns de imagini ori de idei și *mor* atunci când spiritul încetează a mai vedea în spatele lor imaginile sau ideile ale căror semne obișnuite fuseseră, și, prin urmare, nemaifolosind acele cuvinte, le uită. Viața cuvintelor, așadar, vine din activitatea gândirii, care modifică în mod divers raporturile pe care ea le stabilește între obiectele acestei activități (imagini ale lucrurilor sensibile, noțiuni abstracte) și sunetele articulate numite cuvinte, din care a făcut atât de multe semne” (§7)

*

Unele dintre ideile care apar în text sînt legate în mod nemijlocit de tema centrală a lucrării, altele sînt doar conexe, dar acestea conțin sugestii și soluții valoroase, unele valorificate de posteritate, altele care așteaptă a fi recuperate.

Astfel, amintind problema originii limbajului uman, A. Darmesteter consideră că soluțiile se află în afara acestuia și arată necesitatea de a corela și a opera în paralel studiul limbajului uman cu studiul asupra modalităților de comunicare ale altor animale, ale copiilor, precum și îndreptarea atenției, în acest scop, către relația limbă-gîndire. Prima cale, oricum rodnică în plan științific, a început a fi mai pe larg străbătută cam pe la jumătatea secolului al XX-lea, dar cu mare timiditate

dinspre cercetători și cu mare reticență dinspre societate. Lipsa de deschidere față de o astfel de idee este urmare a tendințelor omului de a-și păstra statutul aparte pe care singur și l-a arogat, în vreme ce animalelor și plantelor nu li se condece nicicum calitatea de comunicatori mai mult decît la nivel fizic, chimic sau electric.

Deosebit de importantă (pînă la banalitate, poate de aceea uitată) și cu implicații rodnice dacă ar fi atent cercetată este și observația conform căreia graiurile, deși pot furniza elemente asupra unor stadii vechi (căci, desigur, conservatismul acționează și aici) reprezintă, de fapt, stadiul alert, avansat și inovativ al limbii, dinamica de aici fiind mai accentuată. A. Darmesteter mai observă că materialul lexical din afara fondului comun își poate pierde calitățile cu o viteză proporțională cu aceea a generalizării lor. Cu alte cuvinte, viabilitatea și starea unităților lexice nu depind în mod strict de faptul de a circula în sine, ci de rolul și de poziția lor din cadrul sistemului.

Discursul. Relația dintre concepția autorului și soluțiile de structurare lingvistică a gîndirii sale este organică, scrisul său arătînd o concepție care privește lumea ca pe un întreg avînd fundamente unitare, care vede și înțelege cum aceleași principii rodnesc întreaga realitate și întreaga procesualitate, care știe a merge la esențe, a coborî în profunzimea celulei și a se ridica la înălțimile perspectivei universale. Autorul este străin de concepția segregantă a științei înguste, caracterizată

de pretenția la propriul instrumental – pe care refuză a-l împărtăși cu alte științe – și la propriile principii, nevalabile nicăieri altundeva.

Spre deosebire de cercetătorul secolului al XIX-lea, cercetătorul actual descoperă detaliul și îl studiază, se cufundă în microuniversul acestuia pînă la uitarea poziției și a rolului său în organismul din care face parte, adesea nemairecunoscînd întregul, adesea mirat de conexiunile dintre celule, șocat de faptul că acestea sînt componente ale unui organ, legate prin vase de sînge și nervi de alte organe, împreună cu care constituie un întreg, el însuși, celulă a unui organ mai mare, totul fiind și celulă și organ, totul fiind constituit din aceeași materie fundamentală, totul fiind supus unor legi generate de ierarhizarea anatomo-fiziologică, la nivelul cel mai mic totul fiind supus unor legi simple – reduse, poate, la una auto- și atotgeneratoare –, totul existînd de la sine și în virtutea acelei legi unice. Omul secolului al XIX-lea era lipsit de aceste uimiri naive și nu le redescoperea întrucît cunoștea în mod activ și asumat faptul că descoperirea aparținea anticilor, iar modul sănătos cu care se poziționa în istoria vie a omenirii îl făcea să înțeleagă că ajustările, reconsiderările și cuceririle petrecute între timp nu necesitau re-descoperirea principiilor și instrumentelor pe al căror temei se desfășura însuși travaliul științific. Ele puteau fi confirmate succesiv de orice verificare corect întreprinsă, atitudine cu atît mai importantă cu cît străbătea un secol care își asumase principiul îndoielii carteziene în cel mai

înalt grad, dezvoltându-l și nuanțându-l, la modul rezonabil, nu destabilizator, creator, nu distructiv, cu temeinică substanță, iar nu superficial-atitudinal.

Izvorît dintr-o concepție filozofico-științifică, scrisul lui A. Darmesteter dezvăluie beneficiul intelectual al abordării gândirii și conceperii științei dintr-o perspectivă completă și integratoare, în care autorul nu transmite cu supralicitată răceală obiectivă concluzii, oricum atacabile, ci înfățișează concepția sa despre lume, filozofează contemplativ, reflexiv, moralist, întocmai aceasta fiind esența științei, nu prezentarea presupus neutră a faptelor, analiza sumară, concluzia seacă, toate lipsite de insertul natural al gândului uman, crescut pe solul observației realității cu întreaga sa ființă, cu mintea, spiritul și sufletul său. Perspectiva din care savanții secolului al XIX-lea își prezentau concepțiile și opiniile arată conștiința clară a ce este și trebuie să fie un astfel de travaliu și o astfel de contribuție, precum și textul care o înfățișează, deopotrivă marcînd nivelele pe care se desfășoară efortul științific și pe care se dispune „publicul”. Un astfel de mod de a face știință era în beneficiul exclusiv al umanității, știința dobîndind suficientă forță încît toate componentele și interesele sociale să se orînduiască în sferile ei de gravitație, precum electronii în jurul nucleului.

Capacitatea și apetența autorului pentru imagini înzestrate cu o mare putere de pătrundere și limpezime, prin care se deslușesc chestiuni complexe, decurg, într-o măsură, din

reflecția îndelungată a lingvistului și filologului cu pregătire vastă, cu viziune filozofică, iar nu din simpla intuiție, fie ea și de geniu. Sub acest aspect, oarecum pe urmele episcopului Berkeley, este sugestiv faptul că, în cadrul observării relației dintre metaforă și cuvânt, autorul atrage atenția că disecarea cuvintelor ar fi lipsită de sens, în acest caz fiind eronată concluzia existenței unor distincții complexe între cuvânt și metaforă, de vreme ce el înțelegea prin cuvânt un termen care își ucisese metafora din care se născuse, iar prin metaforă nu doar stadiul neucis, ci și un cuvânt folosit cu valoare metaforică.

Discursul lui A. Darmesteter se constituie și funcționează pe un făgaș cumpănit, valorificând modalitățile curente în epocă și care au marele merit de a fi reușit să surprindă și să explice umanității realități complexe și de neconceput pînă atunci, modalități care, după depășirea suferințelor îndurate în nesăbuitul și holocausticului secol XX, sînt reluate în zilele noastre și asiduu utilizate, mai ales în științele universului. Dincolo de caracterul memorabil sau, în orice caz, penetrant al multor formule (cum ar fi cea prin care catacreza este văzută ca „forța vitală a limbii, fiica uzului și a timpului” – dar lăsăm cititorului plăcerea descoperirii acestora), întîlnim metafore care sugerează cu fermă delicatețe temeliile conceptuale ale scrierii, pilonul ideatic central al acesteia. Însuși titlul lucrării nu este o imagine stingheră, ci doar anunță caracterul împlinit al concepției asupra materiei vii, asupra organismului și a

etapelor existenței acestuia, împreună cu caracterul său integrat în realitate. El reflectă concepția conform căreia realitățile se nasc, se dezvoltă, interacționează între ele și se determină reciproc, au forță vitală mai mare sau mai mică, sînt determinate de propria genetică, dar și de mediu, se degradează, îmbătrînesc și mor.

Despre acest lucru vorbește lucrarea: despre felul în care oamenii folosesc limba astfel încît adesea pare că totul pleacă de la tendințele de supraviețuire ale elementelor limbii. De altfel, oricît de inconfortabilă, această bănuială începe să domine gîndirea contemporană: poate că nu omul a creat limba, ci aceasta l-a creat pe om, acesta fiind solul necesar existenței limbii, limba fiind mediul în care există memele; poate că memele sînt o realitate supraordonată genelor, întregul circ al existenței nefiind altceva decît felul în care, din eon în eon, aceste forme de energie intră sau sînt aruncate în jocul pe care îl numim *viață și existență*.

În esență, scrierea și scrisul eruditului francez ne spun că, probabil, fiecare generație are nevoie ca tendințele evolutive să parcurgă învățăturile trecutului prin forme plastice, să străbată cunoașterea rațională purificată prin conținuturi conceptuale și să urce la cuprinderea spirituală care duce la înțelegerea Ființei.